

ZADARSKI ARBANASI: SJEĆANJE, ETNIČKI I NACIONALNI IDENTITET

Dragutin Babić

Institut za migracije i narodnosti
Zagreb

E-mail: Dragutin.Babić@imin.hr

Šenol Selimović

Zadarski list
Zadar

E-mail: sselinol1963@gmail.com

DOI: 10.20901/an.15.08

Pregledni rad

Prihvaćeno: listopad 2018.

Sažetak U radu se istražuje etnički i nacionalni identitet zadarskih Arbanasa, katoličkih Albanaca koji su se u prvoj polovici 18. stoljeća iz "turske Albanije" doselili na područje Zadra. Iako se izvorni identitet Arbanasa s vremenom gubio i transformirao, zajednica je ostala vezana za pojmove Arbanasi i arbanaški. Na temelju intervjua, a koristeći teorijski okvir za analizu sjećanja, pamćenja, asimilacije i etničkih identiteta, autori analiziraju tko su Arbanasi u Zadru i okolici na početku 21. stoljeća, jesu li zadržali neke elemente izvornoga etničkog identiteta ili je ostalo samo sjećanje na njega. Provedeno je dvadeset polustrukturiranih intervjua u kojima su pripadnici te zajednice iznijeli svoje viđenje povijesnih i suvremenih sastavnica svoga identiteta. Na osnovi prikupljenoga empirijskog gradiva autori su došli do spoznaje da su Arbanasi izgradili poseban podnacionalni identitet uglavnom unutar hrvatskoga, a u neznatnoj mjeri i talijanskoga nacionalnog korpusa. Iz rezultata istraživanja razvidno je kako je od devedesetih godina 20. stoljeća dovršen proces oblikovanja njihova dominantno hrvatskoga nacionalnog identiteta.

Ključne riječi Arbanasi, migracije, sjećanje, etnički i nacionalni identitet, politike identiteta

Uvod

Ovaj se rad bavi utjecajem sjećanja na oblikovanje identiteta zadarskih Arbanasa. Neposredan je povod istraživanju spoznaja da u suvremenome povijesno-političkom kontekstu arbanaški jezik kao bitna identitetna odrednica izumire, što bitno utječe na preoblikovanje identiteta te društvene skupine. Jezik

zadarskih Arbanasa, podrijetlom Albanaca katoličke denominacije koji su se u prvoj polovici 18. stoljeća iz okolice Skadra doselili na zadarsko područje, uvršten je 2014. u UNESCO-ov *Atlas of the World's Languages in Danger* među 24 najugroženija jezika u Europi. Prenoseći analizu britanskog portala "GoEuro", napravljenu u suradnji s Christophrom

Moseleyjem, autorom UNESCO-va atlasa ugroženih svjetskih jezika, britanski dnevnik *Telegraph* objavio je 2014. da su među najugroženijima europskim jezicima čak tri iz Hrvatske: istrorumunjski na trinaestome, istriotski na šesnaestom i arbanaški na osamnaestom mjestu.

Arbanaški govor ili jezik arhaičan je oblik gegijskog narječja albanskog jezika koji su Arbanasi donijeli u zadarski kraj. Zbog višestoljetnog okruženja u kojemu su živjeli, njihov je jezik pun talijanizama i kroatizama (Kolbas 2011). Procjenjuje se da danas arbanaški govori najviše tristotinjak osoba, mahom starije životne dobi (www.slobodnadalmacija.hr 2014). Nestajanje arbanaškog jezika,¹ koji uvelike iščezava nakon nepuna tri stoljeća življenja te etnokulturne zajednice u Zadru, bitno utječe na njezino samotumačenje i vrijednosno-normativno orijentiranje u okviru hrvatske države. Jezik je jedna od najznačajnijih sastavnica etničkog identiteta pa nestajanje arbanaškog jezika značajno određuje renoviranje kolektivnog imaginarija zadarskih Arbanasa i vrijednosnih predodžba o zajedničkoj prošlosti i sadašnjosti.

Arbanasi iz okolice Skadra, odnosno iz Osmanskog Carstva ili "turske Albanije", doseljavali su se na područje Zadra, odnosno Mletačke Republike tijekom 18. stoljeća u tri vala. Prema arhivskim dokumentima, prva velika seoba zabilježena je 1726, uslijedilo je nekoliko manjih seoba od 1726. do 1733, a potom još jedna velika seoba 1733. (Krstić 1988: 7-43). Istraživači arhivskih izvora i povjesničari (Ćurković 1922; Karuc 1986; Krstić 1987; Stipčević 2011) navode da su uzroci iseljavanja iz Albanije bili vjerski motivi, preveliki

¹ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske donijelo je 2010. rješenje o uvrštavanju arbanaškog govora u registar kulturnih dobara Hrvatske – Listu zaštićenih kulturnih dobara (Kolbas 2011: 46).

nameti (harač) kojima je osmanska vlast opterećivala kršćansku raju, kuga koja se često pojavljivala i širila turskim zemljama te novačenja u tursko-perzijskom ratu 1722-1736. U organizaciju bijega i doseljavanja u novi kraj intenzivno je bio uključen Vicko Zmajević, nadbiskup barski i apostolski vizitator za Albaniju, Srbiju, Makedoniju i Bugarsku, koji je kasnije postao zadarski nadbiskup (Krstić 1987). Nakon što su se Arbanasi doselili, glavni mletački providur za Dalmaciju Nikola Erizzo naložio je inženjeru Francescu Melchioriju da u Zemunik kod Zadra osnuje posebno selo za smještaj novopridošlica. Na tom su prostoru prije njihova dolaska zemlju imali samostani, župe i zadarske patricijske obitelji, ali su znatan dio zemljišta činili krš i divlje grmlje koje su Arbanasi krčili i upornim radom pretvarali u obradivu zemlju. Arbanasi su se u starom kraju bavili zemljoradnjom i stočarstvom, a kako su se u okolici Zadra nastavili baviti tim privrednim granama, postali su glavni opskrbljivači grada svježim voćem i povrćem. Osim toga, a u skladu s potrebama ondašnjeg tržišta, "ubrzo nakon što su se smjestili u blizinu gradskih zidina, otkrili su doseljenici da su gradu potrebni zidari, mesari i trgovci, pa su vrlo brzo po doseljenu iskoristili pogodni položaj i svoja znanja te postali imućni i utjecajni u naselju" (Stipčević 2011: 3).

Pitanje identiteta zadarskih Arbanasa u radu se ne razmatra historiografski, nego je predmet interesa esencijalnost odnosno fluidnost njihova identiteta. Jesu li Arbanasi etnička zajednica koja je nekad postojala, a sada opstoji samo sjećanje na tu vrstu identiteta? Ako jesu – a na to upućuju odgovori ispitanika u intervjuima koji se velikom većinom nacionalno izjašnjavaju kao Hrvati, a u rijetkim slučajevima kao Talijani – pitanje je što pripadnicima te zajednice danas znači arbanaštvo kao vrsta iden-

titeta, odnosno kako se etnički identiteti transformiraju u povijesnim mijenama? U procesima amalgamacije, asimilacije i akulturacije, etnički i nacionalni identiteti neprestance se mijenjaju, ali i zadržavaju stanovite elemente koji upućuju na njihovu dugovječnost i povijesnu matricu oko koje se oblikuju (Smith 1998).

I u slučaju zadarskih Arbanasa pitanja etničkog podrijetla pripadaju, među ostalim, korpusu *kulturalnoga*, a još više *kommunikacijskog* sjećanja (Assmann 2005). Premda kao stara albanska etnička zajednica u Zadru nisu do danas razvili albanski nacionalni identitet, nego se najveći broj Arbanasa izjašnjava pripadnicima hrvatske nacije, arbanaštvo je kao osjećaj pripadnosti posebnoj kulturno-povijesnoj tradiciji identitetski još uvijek važno zadarskim Arbanasima. I dok se u toj hrvatskoj podnacionalnoj zajednici gube temeljna obilježja albanskoga etničkog identiteta, poput jezika,² ostaje sjećanje na ono što socijalni konstruktivisti nazivaju zamišljenim podrijetlom. Budući da je i to često prijetno, može se konstatirati da ni podrijetlo nije sasvim zamišljeno ili izmišljeno, ali često nije ni onako jednostavno, jednodržavno i neupitno kako se to uglavnom prikazuje u nacionalnim historiografijama.

Sjećanje i pamćenje arbanaške zajednice i etnonacionalni identitet

Od kraja 19. stoljeća, to jest stoljeće i pol od doseljenja u Zadar, Arbanasi su bili izloženi konkurentskima, nerijet-

² U svojoj doktorskoj disertaciji "Leksik arbanaškog govora u Zadru kao odraz jezičnih dodira" Maximilijana Barančić procjenjuje da arbanaški danas govori od 150 do 300 ljudi, dok oko tisuću ljudi u Arbanasima zna poneku riječ arbanaškoga. U samom naselju Arbanasi živi, prema iskazu autorice, od dvije do tri tisuće stanovnika (*Zadarski list*, 29. studenog 2014).

ko i konfliktnim politikama identiteta: albanskoga, hrvatskog i talijanskog. U konkurenciji sa slavenskom i talijanskom kulturom u Zadru koja ih je nastojala nacionalno-politički asimilirati, izvorni albanski etničko-kulturni identitet Arbanasa pokazivao je otpornost tijekom cijeloga 18. i 19. stoljeća. Štoviše, još početkom 20. stoljeća zadarski Arbanasi organizirano su pokazivali zanimanje za događaje u staroj domovini postovjećujući se identitetski s albanskim narodom i državom.³

Kako bi se oblikovao poželjan nacionalni identitet Arbanasa, učenje albanskog jezika uvedeno je 1896. u talijanskoj školi Lega nazionale, a od 1901. i u hrvatskoj osnovnoj školi za učenike kojima je materinski jezik bio arbanaški (Stipčević 2011: 11). U Arbanasima je na kraju 19. stoljeća, uz pomoć intelektualaca iz Albanije, zabilježena inicijativa za pokretanje lista na albanskom jeziku (*Glas Albanaca*), a *Proglas* o najavi toga lista tiskan je 1898. na talijanskom i arbanaškom jeziku (Stipčević 2011: 10-11). U povodu mitinga podrške neovisnosti Albanije, koji su zadarski Arbanasi organizirali u rujnu 1912, zagrebački list *Obzor* objavio je nepotpisan članak "Sastanak dalmatinskih Arbanasa" u kojemu se, među ostalim, navodi kako je "s nacionalnog gledišta ovo selo pravi unicum na svijetu", jer se "jedan dio seljana smatra Talijanima, drugi Hrvatima, a opet svi hoće da su Arbanasi" (*Obzor*, br. 257 od 18. rujna 1912). To stanje *multifrenije* (Gergen 1991) u kojemu istodobno postoji više konkurirajućih i sukobljavajućih identiteta, obilježavalo

³ U znak podrške težnji albanskog naroda za samostalnom državom, zadarski su Arbanasi 1912, pod vodstvom prvaka Čiste stranke prava Pavla Lučija Relje, organizirali pred župnom crkvom miting na kojemu se okupilo oko 250 mještana te je izglasovana rezolucija o podršci zadarskih Arbanasa neovisnosti Albanije. Rezolucija je napisana na tri jezika: arbanaškome, hrvatskom i talijanskom (Stipčević 2011: 12-13).

je zadarske Arbanase sve do kraja 20. stoljeća, odnosno do uspostave samostalne hrvatske države, kada je potpuno prevladala hrvatska nacionalna dimenzija arbanaškog identiteta.

Tijekom 20. stoljeća, poglavito u razdoblju talijanske vladavine Zadrom (1920-1943), a potom socijalističke Jugoslavije i samostalne hrvatske države, zadarski su se Arbanasi suočavali s najozbiljnijim izazovima samotumačenju i vrijednosno-normativnom orijentiranju vlastite zajednice. Između dvaju svjetskih ratova velik je dio Arbanasa prihvatio talijansku državu u sastavu koje je bio Zadar te su se mnogi od njih tijekom Drugoga svjetskog rata kao talijanski vojnici borili na raznim bojišnicama, od Sovjetskog Saveza do Afrike (Stipčević 2011:18). Nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. dio je Arbanasa napustio rodno mjesto, poglavito zbog straha od partizanske odmazde, a taj se egzodus, ponajviše u Italiju, nastavio i nekoliko godina nakon svršetka rata. Ilirolog Aleksandar Stipčević (2011: 19) navodi podatak da je u godinama poraća, što legalno što ilegalno, Zadar napustilo oko tisuću i pol Arbanasa. U prvim danima nakon ulaska partizana u grad krajem 1944. ubijeno je šezdesetak Arbanasa koji su optuženi kao "narodni neprijatelji", odnosno poklonici talijanskoga fašističkog režima.

Izgradivši skeptičan odnos prema Arbanasima, poslijeratna jugoslavenska vlast u Zadru potisnula je očuvanje njihova identiteta u zatvoren svijet obiteljskih narativa i "privatnih" povijesti u kojima su obitavala sjećanja na podrijetlo, kulturu i jezik. Od kraja Drugoga svjetskog rata do pada socijalizma 1990. postojalo je doba "plutajuće praznine" za identitet i sjećanje Arbanasa (Vansina 1985). Taj *floating gap* nastao je, s jedne strane, zbog kraja komunikacijskoga (generacijskog) sjećanja, a s druge strane zbog činjenice da u socijalističkom

razdoblju ono nije bilo nadomješteno kulturalnima, institucionalno podržavanima i organiziranim sjećanjem političke zajednice. Od simboličnih inscenacija koje generiraju pamćenje, u tome je razdoblju javno njegovana samo jedna tradicijska svečanost, "Arbanaško čudo", proslava blagdana Gospe Loretske u svibnju svake godine, koja se obilježava procesijom kroz naselje. No i ta je svečanost u socijalističkom razdoblju održavana ponajprije zahvaljujući podršci Katoličke crkve i samoorganiziranju mještana, bez sudjelovanja i potpore općinskih vlasti. U razdoblju socijalističke države samo su se rijetki pripadnici te zajednice javno afirmirali na sportskome, kulturnom i estradnom polju, iako u široj javnosti nisu ni percipirani ni promovirani kao Arbanasi, nego kao Zadranjani, kao što pokazuju primjeri košarkaša Pina Giergie, glazbene obitelji Dešpalj, pjevača Đanija Maršana i drugih, dok u političkom vodstvu grada i države gotovo uopće nije bilo pripadnika arbanaške zajednice. Iznimka je bio Josip Gjergja, koji je bio jugoslavenski diplomat i potpredsjednik Savezne narodne skupštine od 1970. do 1972.

Nakon života u fašističkome režimu u Italiji i socijalističkom režimu u Jugoslaviji, arbanaška zajednica našla se poslije 1990. u potpuno novome socijalno-političkom kontekstu hrvatske države te se suočila s orijentacijskom prinudom da iznova tumači vlastiti identitet. Vladajuća etnocentrična ideologija sjećanja devedesetih godina, kako na razini države tako i na razini grada, podvrgnula je arbanaški identitet politički motiviranim strategijama manipulacije koje su se temeljile na različitim i selektivnim tumačenjima prošlosti zajednice. Tome je pridonio tranzicijski vakuum u hrvatskom društvu nastao dekonstrukcijom etabliranih kulturnih obrazaca, koji je bio plodno tlo za "falsificiranje sjećanja, bilo kao selektivni zaborav, bilo kao se-

lektivno hipostaziranje ili 'pozlaćivanje' vlastite prošlosti" (Bosto 2007: 37).

U prvoj polovici devedesetih godina, kada je raspoloženje hrvatske javnosti bilo izrazito retrospektivno s izraženim etnonacionalnim sindromom (Dugandžija 2004), osnovano je Društvo zadarskih Arbanasa (1993). U Statutu je navedeno da je jedan od ciljeva udruge "njegovanje i promoviranje hrvatskog identiteta zadarskih Arbanasa". Udruga je odmah dobila podršku lokalnih vlasti jer je tako zacrtana politika identiteta Arbanasa služila kao uporište za društvenu i političku legitimaciju pripadnika te zajednice od kojih su neki zauzeli značajna mjesta u političkima i vojnim strukturama grada i države.⁴

Nakon raspada socijalističkog poretka i početka demokratizacije političkog života u Hrvatskoj, Arbanasi u potrazi za svojim etnokulturnim identitetom nisu slijedili obrazac koji je bio svojstven lokalnima nacionalnim manjinama. Dok je, primjerice, u Zadru 1992. prvi put osnovana Talijanska zajednica s jednodržavnim ciljem očuvanja i razvijanja etničkoga, kulturnog i tradicijskog identiteta te nacionalne manjine, arbanaška se zajednica u normativnom oblikovanju svoga identiteta našla pred izazovom bipolarnog samotumačenja. Glavni akteri oblikovanja politike arbanaškog identiteta, uz podršku lokalnih vlasti ili kao pripadnici vladajuće političke elite, u rekonstrukciji toga identiteta oslonili su se na dva glavna uporišta: isticanje autohtonosti te izvorno albanske etničke zajednice koja gotovo tri stoljeća obitava

⁴ Među istaknutim pojedincima iz redova zadarskih Arbanasa koji se javno deklariraju kao Hrvati u politici se ističe Božidar Kalmeta (HDZ), dugogodišnji gradonačelnik Zadra i bivši ministar u Vladi Republike Hrvatske, u vojnim strukturama Ivica Matešić i brigadir Danijel Kotlar, u diplomaciji pjevač Đani Maršan, a u crkvenom životu pokojni zadarski nadbiskup Ivan Prenda (1996-2010).

na zadarskom području, s jedne, te istodobno naglašavanje njezina hrvatskog nacionalnog identiteta, s druge strane. U politici identiteta Arbanasa devedesetih godina značajne su uloge imali politički akteri koji su arbanaški identitet podvrgnuli institucionalnom dizajnu, odnosno njegovu oblikovanju "odozgo". Takav pristup kulturnoj tradiciji i naslijeđu povijesti, koji neki autori nazivaju kreativističkim optimizmom (Cipek 2015), polazi od pretpostavke da je tradicija u osnovi irelevantna i da u politici identiteta ključnu ulogu može imati volja političkih aktera koji mogu promijeniti i prilagoditi naslijeđe povijesti.⁵ Eric Hobsbawm navodi kako se "nacionalna identifikacija, kao i ono što se vjeruje da ona podrazumijeva, može mijenjati... čak i u prilično kratkom vremenskom razdoblju" (Hobsbawm 1993: 13).

U nadilaženju opreke između etničko-kulturnoga (albanskog) i nacionalno-političkoga (hrvatskog) identiteta Arbanasa takva se politika devedesetih godina često služila selektiranjem različitih epizoda, događaja i aktera u funkciji dokazivanja hrvatskog identiteta zadarskih Arbanasa. Jedna od značajnijih historiografskih interpretacija koje podržavaju takvu politiku pamćenja jest naracija o bliskosti Arbanasa političkoj ideji pravaštva, to jest činjenica da su "arbanaški Hrvati prvi u Dalmaciji prihvatili pravaške ideje i javno priznali za svog vođu Antu Starčevića" (Diklić 1992: 5). U jednakome interpretacijskom horizontu, publicistika o Arbanasima nastala poslije 1990. naglašava i brojne druge povijesne događaje i činjenice, poput utemeljenja Hrvatske čitaonice u Arbanasima 1896, osnivanja i djelovanja gimnastičkog društva Hrvatski sokol u Arbanasima, ključne uloge koju je u arbanaškoj migraciji odigrao zadar-

⁵ Suprotnost kreativističkom optimizmu jest kulturalistički pesimizam koji "pomalo fatalistički definira prošlost kao 'neizbježnu sudbinu'" (Cipek 2015: 19).

ski nadbiskup Vicko Zmajević, Hrvat iz Perasta, itd.

Tijekom devedesetih godina mogu se utvrditi brojni primjeri empirijske potvrde političke prirode veze između interpretacije arbanaške prošlosti i njezine upotrebe. Kako bi ovladali njihovim sjećanjem, akteri rekonstrukcije identiteta Arbanasa nastojali su delegitimirati aktivnosti i projekte koji bi toj zajednici vratili elemente *multifrenije*. Slikovit je primjer takva nastojanja reakcija zadarskog gradonačelnika Božidara Kalmete (HDZ) na molbu kinematografske kuće *Zora film* koja se gradskoj vlasti 1995. obratila za pomoć u sufinanciranju dokumentarnog filma o zajednici zadarskih Arbanasa iz koje potječe i sam Kalmeta. O događaju je izvijestio lokalni zadarski tjednik *Narodni list*, a članak je prenio 16. svibnja 1995. i tršćanski *Il Piccolo* pod naslovom "Zadar, povijest plaši" ("Zara, la storia fa paura"). Oba su lista citirala tvrdnju gradonačelnika Kalmete kako su "svi Arbanasi, osim malog broja iznimaka, hrvatske nacionalnosti, dok ih ova filmska kuća želi prikazati kao zasebnu etničku zajednicu". Nadalje, Kalmeta se u tekstu s neodobravanjem osvrnuo i na najavu redatelja da će se film prikazati u Veneciji, Bologni pa i u Vatikanu, gdje živi značajan broj iseljenih zadarskih Arbanasa (*borgherizzana*). Javna tvrdnja političkog čelnika grada da su svi njegovi arbanaški sugrađani Hrvati, "osim malog broja iznimaka", standardan je primjer arbitrarne politike identiteta koja proizlazi iz politike povijesti vladajuće stranke i koja etnolingvističku asimilaciju vidi kao poželjan, štoviše "pobjednički", model oblikovanja hrvatskog identiteta zadarskih Arbanasa.⁶

⁶ U tekstu "Hrvati Bajlo, Kalmeta, Aras, Maršan – žrtve partizanskog terora i talijanskog prisvajanja", što je objavljen u *Nedjeljnoj Dalmaciji* 21. veljače 1997, nalazi se izjava Božidara Kalmete da "samo neupućeni 'povjesničari' mogu Arbanase dijeliti od Hrvata".

S gledišta politike povijesti i identiteta, ostvarenjem hrvatske državne samostalnosti "arbanaško pitanje" počelo se atipično oblikovati u odnosu prema procesima koji su zahvatili većinski hrvatski narod i sve nacionalne manjine. Zbog ideološke dekolonizacije (Cipek 2007), koja je u političkim interpretacijama prošlosti uslijedila nakon raspada autokratskoga jugoslavenskog režima, vladavina HDZ-a devedesetih godina odredila je nacionalističku politiku povijesti u kojoj su manjinska pitanja dobila sekundarno značenje, poglavito ako nisu podupirala legitimacijske narative "hrvatstva" i "državotvornosti". Osim pritiska "odozgo", politička rekonstrukcija nacionalnog identiteta zadarskih Arbanasa pokazala se učinkovitom i zbog nestajanja komunikacijskog pamćenja te zajednice. Assmann (2006) tvrdi da se komunikacijsko pamćenje odnosi na recentniju prošlost, pripadnici neke skupine dijele ga sa svojim suvremenikima i ono historijski pripada skupini, a nastaje i nestaje sa svojim nositeljima. Taj prostor sjećanja, koji se prenosi s generacije na generaciju posredovan iskustvom, odgovara rasponu od triju do četiriju generacije.⁷ Od doseljenja Arbanasa tridesetih i četrdesetih godina 18. stoljeća do osamostaljenja hrvatske države proteklo je oko 260 godina, što odgovara biološkoj smjeni triju ili četiriju generacija, tako da je u razdoblju nastanka i konsolidacije samostalne hrvatske države počela snažna afirmacija hrvatske komponente nacionalnog identiteta, uz istodobno isticanje *arbanaštva* kao etničkog identiteta. Nestankom neposrednoga iskustvenog horizonta u kojemu su Arbanasi reproducirali svoj identitet, zahvaljujući ponajprije živom jeziku kojim

⁷ Rimljani su skovali pojam *saeculum*, pod kojim su podrazumijevali vremensku granicu u kojoj iščezava komunikacijsko sjećanje, to jest ono nestaje sa zadnjim preživjelim pripadnikom jedne generacije te zajednice, kao nositeljem njezina specifičnog sjećanja (Assman 2006: 63).

se svakodnevno aktivno služila većina pripadnika tih generacija, devedesetih godina politiku identiteta preuzima kulturalno pamćenje koje ponajprije ovisi o (politički) institucionaliziranoj memotehnici. Prema mišljenju Assmanna (2006), za kulturalno pamćenje nije bitna činjenična nego samo upamćena povijest – povijest koja se prepričava kako bi se osvijetlila sadašnjost, a sadašnjost "zahtijeva" da Arbanasi kao stara zajednica u Zadru budu Hrvati.

Rekonstrukcija identiteta Arbanasa devedesetih godina 20. stoljeća događa se upravo prema obrascu kulturalnog pamćenja koji opisuje Assmann (2006: 65):

"Identitet grupe koja se prisjeća zasnovan je na vezi s prošlošću. Kroz prisjećanje svoje povijesti i predočivanje utemeljujućih figura sjećanja, grupa osigurava i utvrđuje svoj identitet. To nije svakodnevni identitet. Kolektivni identiteti imaju nešto svečano u sebi, više od svakodnevnog. Oni su u određenoj mjeri "natprirodno veliki", prelaze horizont svakodnevice i predmet su ceremonijalne, nesvakodnevne komunikacije. Ta ceremonijalnost komunikacije je sama po sebi već konstrukcija".

Imajući u vidu da se identitet i sjećanja mijenjaju u vremenu i prostoru, odnosno da nisu fiksni te da su prije subjektivni nego objektivni fenomeni, rekonstruiranje identiteta Arbanasa "odozgo" potvrđuje tezu američkog povjesničara Johna Gillisa (2006: 172) prema kojoj, "ako pamćenje ima svoju politiku, ima je i identitet". U procesu potiskivanja komunikacijskoga u korist kulturalnog pamćenja, rekonstrukcija identiteta Arbanasa, njihovo "pretvaranje" u Hrvate, poprimilo je institucionaliziran politički oblik. Nasuprot komunikacijskome, kulturalno pamćenje uvijek ima posebne nositelje, a to su devedesetih godina, osim povjesničara, bili politički etablira-

ni pojedinci i politički podržavane udruge zadužene za sjećanje i identitet zadarskih Arbanasa. Ti su se nositelji oslanjali na čvrsta uporišta u prošlosti samo glede podrijetla i temeljne historiografske faktografije, ali su kroz vlastitu politiku povijesti favorizirali narativ o hrvatstvu Arbanasa.⁸ Hrvatski nacionalni identitet zadarskih Arbanasa, podupiran institucionalno, posljedično je potisnuo njihov izvorni albanski etnokulturni identitet.

Ima li se na umu teza francuskog sociologa Mauricea Halbwachsa da je pamćenje, iako je biološki i psihološki osobina pojedinca, primarno ipak društveno uvjetovano, slučaj identitetskog renoviranja zadarskih Arbanasa pokazuje značenje sadašnjosti u konstrukciji prošlosti pomoću pamćenja koje je društveno i politički organizirano. Interpretirajući Halbwachsa, talijanski politolog Michelangelo Borri (2016) smatra kako pamćenje ne determinira ono čega se sjećamo, kao što ni sjećanje nije ono što nam omogućuje rekonstrukciju prošlih događaja. Poveznicu s prošlošću čini društvo. Sjećanje se ne održava neaktinim u našoj svijesti, nego se s vremena na vrijeme, prema potrebi, evocira u sadašnjosti. Ono čega se sjećamo i kako se toga sjećamo ne ovisi toliko o sposobnosti pamćenja pojedinca koliko o društvenom pamćenju. Pamćenje pojedinca uvijek je pod utjecajem odnosa koje uspostavlja s članovima društva u kojemu živi. Halbwachs je zastupao tezu da se grupno pamćenje ne poklapa sa zbrojem pamćenja pojedinaca koji čine grupu. Štoviše, tvrdio je da "u procesu formiranja sjećanja, društveni utjecaj ima premoć u odnosu na osobno iskustvo pojedinca" (nav. u: Guzzi 2011: 28).

⁸ Slikovit primjer potvrde samotumačenja Arbanasa kao Hrvata čini tekst koji je Društvo zadarskih Arbanasa često tiskalo na prvim stranicama knjiških izdanja u svojoj nakladi, a u kojemu, među ostalim, piše: "Zadarski Arbanasi su Hrvati koji znaju svoju porijeklo..."

Prema Halbwachsu, prošlost se ne pohranjuje nego rekonstruira (nav. u: Guzzi, 2011: 30).

Upravo rekonstrukcijom prošlosti Arbanasa, vladajuća politika povijesti i identiteta u Hrvatskoj devedesetih godina imala je ključnu ulogu u oblikovanju javne percepcije i kolektivnog samotumačenja njihova hrvatskoga nacionalnog identiteta. Sociolog Paolo Montesperelli (2011: 66), koji se posebice bavi metodologijom i tehnikom društvenog istraživanja, također ističe Halbwachsovu tezu prema kojoj sjećanje nikad nije samo individualne naravi jer se formira unutar društva i potaknuto je društvenom interakcijom, odnosno sjećanje nije netaknuta slika prošlosti nego predstavlja znak ili trag prošlosti koji mora biti interpretiran u sadašnjosti kako bi se toj sadašnjosti dalo neko značenje. Polazeći u osnovi od Halbwachsove socijalno-konstruktivističke koncepcije prošlosti, politolog Mark A. Wolfgram istražuje proces formiranja individualne memorije koja se oblikuje više kao društveno nego kao pojedinačno iskustvo. Wolfgramov temeljni interpretacijski model pokazuje kulturnu proizvodnju koja generira značenja i razumijevanje među članovima zajednice. Wolfgram polazi od toga da pojedinci kao članovi zajednice (*individuals*) u međusobnoj komunikaciji pokazuju svoja razumijevanja "kulturnih stvari" (*cultural objects*), kao što je neki povijesni događaj, te daju tim stvarima značenje (*meaning*). Prostor komunikacije i davanja značenja kulturnim stvarima čini kulturnu matricu (*cultural matrix*) unutar granica jednog društva/države (*state/society*). U konceptualizaciji hrvatskog identiteta zadarskih Arbanasa, Wolfgramov metodološki okvir poslužio je za razumijevanje utjecaja vladajućih političkih narativa devedesetih godina na oblikovanje identiteta arbanaške zajednice ili, konkretnije, na interakciju "kulturne

matrice" i samorazumijevanja identiteta članova arbanaške zajednice. Kulturalni pristup pitanju kolektivnog identiteta zadarskih Arbanasa pokazuje se značajnim i kao pitanje o tome kako tehnike vladanja i vladajuća politika povijesti određuju privatni "svijet života" članova jedne zajednice.

Empirijsko istraživanje: metodologija

Istraživanje samotumačenja identiteta suvremenih Arbanasa provedeno je u studenome 2014. u Zadru. U istraživanju su korišteni polustrukturirani intervjui sastavljeni od petnaest pitanja na koja su ispitanici odgovarali prosječno tridesetak minuta. Intervjuirano je dvadeset zadarskih Arbanasa, dvanaest žena i osam muškaraca, u dobi od 38 do 87 godina. Unatoč nastojanju istraživača da u uzorak uključe i mlađe pripadnike arbanaške zajednice, to se nije dogodilo, što ukazuje na moguće teškoće u aktiviranju mlađih pripadnika zajednice u aktivnostima koje smjeraju očuvanja njihova identiteta. Pristup zajednici osigurali smo posredstvom jednoga aktivnog člana arbanaške zajednice, što je olakšalo prihvatanje istraživača i potaknulo intervjuirane da se uključe u razgovor s većim povjerenjem. Intervjuirani su birani prema aktivnom sudjelovanju u životu zajednice i poznavanju njezinih problema, iako među njima ima i nekoliko, uglavnom starijih, osoba koje nisu aktivne u događajima koje organiziraju arbanaška društva i udruge. Pitanja u intervjuima bila su, s jedne strane, usmjerena na znanje i informiranost ispitanika o podrijetlu zadarskih Arbanasa te o razlozima i motivima njihova doseljenja u Zadar i okolicu, prema komunikacijskom sjećanju koje je prenošeno generacijama, te na aktualno stanje i perspektive zajednice, s druge strane. Ispitanike smo pitali koliko oni sami pridonose održavanju svog identiteta, na kakve pri-

tom prepreke nailaze i ima li olakotnih okolnosti? Znaju li jezik svojih predaka kao bitan element etničkog identiteta ili se identitet s gledišta uporabe i značenja jezika značajno promijenio? Ako je arbanaški jezik izgubio uporišnu identitetnu funkciju, koje su duhovne i kulturne značajke još uvijek konstitutivne za tu zajednicu? Poznaju li ispitanici arbanaške udruge i jesu li one angažirane u njegovanju izvornog identiteta? Jesu li ispitanici aktivni u udrugama? Koliko javno afirmirani, slavni Arbanasi pridonose održavanju posebnosti ove zajednice u Zadru i okolici? Jesu li Arbanasi doživljavali kakve neugode u svakodnevnom životu, jesu li bili stigmatizirani i uočavaju li razlike u odnosu prema društvima i političkim porecima i državama koje su intervjuirani promijenili tijekom svoga života ili su im naznačena iskustva prenesena komunikacijskim sjećanjem? Ima li – a to je temeljno pitanje u ovom radu – arbanaštvo perspektivu kao poseban identitet, kako u bližoj tako i u daljoj budućnosti, te može li se *duh arbanaštva* očuvati unatoč svim teškoćama i duštvenim procesima koji ga ugrožavaju, ponajprije asimilaciji i akulturaciji? U kakvoj su vezi njihov hrvatski nacionalni identitet i arbanaška tradicija, to jest pripadnost jednome kulturološkom ozračju kojemu je izvoriste sjećanje na dolazak zadarskih Arbanasa i očuvanje njihove posebnosti uglavnom unutar hrvatskoga etničkog korpusa? Nadalje, pitanja su obuhvatila i socijalno-ekonomsku dimenziju života Arbanasa, problem stereotipa, predrasuda i stigmati njihove baštine, jezika i drugih sastavnica njihova identiteta. Kako su organiziranost i aktivnost pripadnika važni u sprečavanju asimilacije svake zajednice, jedan se skup pitanja u intervjuiima odnosio na te teme.

Obrada i interpretacija odgovora ispitanika supsumirani su u tri tematske cjeline: (a) *sjećanje/pamćenje kao čim-*

benik identiteta zadarskih Arbanasa, (b) *socijalno-kulturni čimbenici identiteta zadarskih Arbanasa* i (c) *identitet Arbanasa između sjećanja na etničko podrijetlo, aktualnih izjašnjavanja i (ne)izvjesne perspektive*. Kao oznake intervjuiranih, s njihovim pristankom, koriste se spol, godine života i zanimanje.

Sjećanje/pamćenje kao činilac identiteta zadarskih Arbanasa

Komunikacijsko sjećanje neke populacije čini važan element njezina identitetskog potencijala i aktualne identitetskog naracije koji se prenose na sljedeće generacije te jačaju i čuvaju "sliku" o sebi i svojem podrijetlu, pa se pretpostavlja da će se identitet te populacije očuvati makar u bližoj budućnosti. Kakvo je komunikacijsko sjećanje zadarskih Arbanasa i što oni znaju o prošlosti Arbanasa, njihovu doseljenju, gospodarskim aktivnostima i očuvanju tradicije? Iz intervjua o tome saznajem: "*Znam o dolasku Arbanasa iz knjiga. Pročitala sam da su stigli sredinom 18. stoljeća, a doveo ih je biskup Vicko Zmajević. Turci su ih htjeli prevesti na islam, pa su se počeli iseljavati tamo kod Skadra. Arbanasi su katolici. Bilo je i drugih problema, kuga je harala pa su išli na mletački teritorij gdje se vodilo računa o zdravstvenoj zaštiti*" (žena, 50 godina, Zadar, stručna suradnica u nastavi).

Sjećanje je temelj identiteta. Bez poznavanja prošlosti, teško je moguća smisljena egzistencija u sadašnjosti i projekcija te egzistencije u budućem vremenu (Asman 2011). Pritom, sjećanje nije individualna značajka nego su individualna sjećanja društveno oblikovana, kako u institucionalnoj ornamentici tako i unutar primarnih socijalnih veza u kojima se čuvaju i prenose kolektivni identiteti. Intervjuirani Arbanasi prilično su dobro upućeni u svoje podrijetlo, dolazak predaka i njihova zanimanja u vrijeme egzodusa. To upućuje na izrazito

prisutno komunikacijsko sjećanje u lokalnoj zadarskoj zajednici Arbanasa. Iz još jednoga intervjua saznajemo razloge dolaska Arbanasa u Zadar. *"Prve obitelji su u Zadar stigle 1726, a doseljavanje se odvijalo u nekoliko navrata. Kao katolici bježali su pred Turcima. Organizator i pomoć pri organizaciji selidbe u tadašnji Zadar bio je nadbiskup Vicko Zmajević. Zemljište pred Zadrom, gdje su današnji Arbanasi, dodijelio im je tadašnji mletački providur za Dalmaciju Nikola Erizzo. Po njemu se naselje zvalo Borgo Erizzo"* (muškarac, 38 godina, diplomirani turistički komunikolog).

U sljedećem intervjuu ispitanik navodi zanimanja kojima su se bavili novodoseljeni Arbanasi u Zadru i okolici, kao i njihovo izumiranje, što je uzrokovalo reemigraciju Arbanasa u neke europske zemlje u potrazi za poslom. *"Bavili su se zemljoradnjom, nadbiskup im je dao zemlju, bili su težaci. Od zanata, tu su bili kovači, postolari, mehaničari. Poslije je sve to zamrlo. Odlazili su u Italiju i Njemačku na rad. Arbanasi su u Zadru imali i imaju svoj teritorij"* (muškarac, 63 godine, Zadar, strojobravar). Iako su Arbanasi došli u okolicu Zadra iz poljoprivrednog kraja, među njima bilo je i obrtnika. Sva ta zanimanja, s obzirom na potrebe grada, bila su unosna u početnom razdoblju života zatvorenijega i nedinamičnijeg društva. Jačanjem gospodarske i trgovačke konkurencije, razvojem prometa i većom pokretljivošću stanovništva neka su zanimanja izgubila važnost pa Arbanasi odlaze u druge države u potrazi za poslom. Iz jednog intervjua može se saznati i nešto više o gospodarskim aktivnostima Arbanasa. *"Arbanasi su se bavili obrtom i poljoprivredom. Toga je bilo do prije 50 godina, sada jako malo. Arbanasi su bili vrsni zidari, poljoprivrednici, imali su zemlje ispod Crnoga. Jako je malo od tih zanimanja ostalo da-*

nas, tek u tragovima. Zanimljivo je da se nisu bavili ribarstvom. Zna se za jednu obitelj, Ćurković, da se bavila ribarstvom, ali prije ne" (muškarac, 52 godina, Zadar, prosvjetni djelatnik). Nakon doseljenja u predgrađe Zadra, pripadnici te populacije u prvo su se vrijeme bavili gospodarskim aktivnostima koje su donijeli iz starog kraja, ponajprije poljodjelstvom i nekim obrtima, posebno zidarstvom, ali ne i ribarstvom. Poljoprivredna proizvodnja bila je uspješna zahvaljujući mjestu na koje su se naselili, jer je predgrađe Zadra sa zemljom, vrtovima i vinogradima bilo povoljno za razvoj poljoprivrede i plasman proizvoda u gradu Zadru.

U komunikacijskom sjećanju zadarskih Arbanasa važno mjesto imaju kulturna baština i neki značajni događaji iz obiteljske svakodnevice. Jedna Arbanaska ovako percipira baštinu Arbanasa: *"Baština je važna za nas Arbanase, to je naš identitet, njome se ponosimo. Tu je crkva, spomenik, fontana, sveti Klement"* (žena, 70 godina, knjigovotkinja). Pitanja identiteta u vremenu globalizacije aktualiziraju potrebu za očuvanjem individualne i kolektivne samobitnosti, a traženje etničkog ishodišta izraz je otpora ujednačavanju načina života kojemu teže utjecajni i moćni akteri (države, korporacije) na svjetskoj razini. Povratak korijenima i nekome, makar i zamišljenom, ishodištu koji članove jedne zajednice čvršće povezuje na horizontalnoj razini (Anderson 1990) važan je element kolektivnog imaginarija velikih, pa i manjih etničkih zajednica. Odatle proizlazi snažno isticanje arbanastva i ponos intervjuiranih na pripadnost arbanaskoj zajednici. *"Od baštine, mislim da je najvrednija ona duhovna, ostali smo u duhu Arbanasi"* (žena, 77 godina, umirovljenica). *"Glavna crkva je ta baština, zatim je tu groblje koje nam je neshvatljivo oduzeto, prije petnaestak godina su*

maknuli nadgrobne spomenike. Grobovi su preseljeni, tu su bili pokopani samo Arbanasi. Udar je to na identitet Arbanasa" (muškarac, 76 godina, brijač). "Duhovne vrijednosti vidim u tome što sam i za vrijeme Italije i nakon oslobođenja uvijek u duhu ostao Arbanas. Imam dvoje djece, jedno živi u Milanu (Italija), drugo u Lyonu (Francuska), obojica govore arbanaški, a uz to talijanski, hrvatski i francuski" (muškarac, 87 godina, umirovljenik). "Kako reagiram na to što sam Arbanaška? Uglavnom se ponosim. Mogu se poistovjetiti s tim identitetom, žao mi je što ne znam jezik, voljela bih da sam vezanija za identitet, na meni se ta priča gasi" (žena, 50 godina, stručna suradnica u nastavi). "Došli su iz okoline Skadarskog jezera, iz nekih tamošnjih sela, znam za mjesta Šestani, Kalmete, Briska... Meni puno znači ta veza, svi smo mi Arbanasi ponosni na svoje podrijetlo kao i na privrženost kraju u koji smo se doselili. Znamo odakle nam preci dolaze, što mnogi za sebe ne znaju. Mi znamo odakle smo, zašto smo došli i tko smo" (muškarac, 52 godina, prosvjetni djelatnik).

Kako ističe John R. Gillis (2006: 171), "središnji smisao svakoga individualnog ili grupnog identiteta, osjećaj nepromjenjivosti kroz vrijeme i prostor, održava se pamćenjem". Naracije o dolasku Arbanasa u Zadar i okolice, razlozi i motivi migracije, prijam i integracija u novu socijalnu okolinu značajno su prisutni u komunikacijskom sjećanju intervjuiranih. Arbanase posebno određuju duhovna baština i *duh arbanaštva*, posebnost u socijalno-kulturnom okruženju u kojemu postoje kao poseban entitet. Crkva, groblje, spomenici, fontana i pisani dokumenti čine njihovo kulturalno pamćenje (Nora 2006), što u sinergiji i međupovezanosti s komunikacijskim oblikuje identitet Arbanasa te se na taj način prenosio "sindrom arbanaštva" tijekom dvaju stoljeća.

Socijalno-kulturni čimbenici identiteta zadarskih Arbanasa

Koji socijalno-kulturni čimbenici utječu na oblikovanje i očuvanje posebnog identiteta zadarskih Arbanasa? Je li jezik još uvijek značajan Arbanasima i uče li mladi Arbanasi jezik svojih predaka? Kako poznati Arbanasi iz svijeta sporta, glazbe, kulture, politike i znanosti utječu na očuvanje onoga što akteri ove zajednice u intervjuima nazivaju "duhom Arbanasa"? Čine li arbanaške udruge socijalni kapital koji je u funkciji socijalne (re)konstrukcije arbanaškog identiteta? Identitet nije samo psihološka nego i bitna sociološka, politološka i kulturološka kategorija. Podrazumijeva osviještenu pripadnost pojedinaca i skupine, spoznaju da su različiti od drugih pojedinaca i skupina, te na tome grade zahtjeve društvu i ozbiljuju svoje potrebe. Drugi su u tom procesu izgradnje identiteta ogledalo pojedinca. Tek u interakciji s drugima i drugačijima, on se može odrediti spoznajno i vrijednosno spram samoga sebe. Vrijedi to i za grupnu interakciju, a to je već domena sociološkog poimanja identiteta koji obuhvaća različite kolektivne identitete, uključujući etničke (Rizman 2014). Kolektivni identiteti grade se "iznutra", u interakciji pripadnika danog kolektiva (rasnoga, vjerskog, etničkog, rodnog, zavičajnog i drugih), ali i "izvana", u različitim interakcijama pripadnika jednog kolektiviteta s pripadnicima drugih entiteta, kao i njihovim institucionaliziranjem, u čemu je značajna uloga države (Bauman 2009). Složenost kolektivnih identiteta proistječe odatle što je pojedinac pripadnik više skupina istodobno, a to je potencijalan izvor sukoba unutar samog pojedinca, a često i na širem planu. Svi identiteti konstruiraju se i održavaju na prostorima moći (Pusić 1995) te se, ovisno o društvenim okolnostima, mijenja i njihova pozicija u društvu, a onda i važnost za pojedinca. Iako su podložni

različitim utjecajima i mijenama, većinom, a posebno u posljednja dva stoljeća, etnički identitet (ponegdje u kombinaciji s vjerskim) ima prioritet utoliko što je izravno usmjeren na državu kao glavnoga izvora i generatora društvene i političke moći. Mnogo je slabija pozicija podnacionalnih identiteta, kakav je i identitet Arbanasa. Njegova opstojnost izvire i održava se uglavnom sjećanjem na podrijetlo pripadnika i nije vezana za neki relevantniji izvor društvene moći.

Kolektivni identiteti, posebice etnički i nacionalni, opstali su i u postmodernom društvu zbog ljudske potrebe za pripadnošću nekome, pojedincu ili skupini. Pritom postoji hijerarhija pripadanja, a identiteti funkcioniraju na prostorima moći. Klasni, rodni, rasni, nacionalni, vjerski, profesionalni i drugi podidentiteti čine jedinstveni identitet pojedinca (Maalouf 2002), ali nisu jednako važni. Koji će kolektivni identitet prevladati, a koji će biti marginaliziran, ovisi o dominantnima socijalno-političkim trendovima koji se mijenjaju u vremenu i prostoru. Iako čovjek pripada različitim kolektivitetima, u suvremenim društvima prevladavaju etnički odnosno nacionalni identiteti. Ili, kako o tome piše Nikola Dugandžija (2006: 19), "danas se društvenost razvija prije svega unutar etničke grupe i nacije". U slojevitoj naraciji o tome ima nešto što smatramo nezaobilaznim, a to je problem uporišta koje je tradicionalno važno čovjeku u društvenom okruženju, a posebno važno postaje u vrijeme sve veće fragmentacije društva i identitetskih sukoba u njemu. Traženja vlastitih korijena kao važne sastavnice individualnoga, ali i kolektivnog identiteta djelomice objašnjava dugovječan opstanak identiteta Arbanasa.

Što su socijalno-kulturni čimbenici identiteta zadarskih Arbanasa i kako ih intervjuirani Arbanasi ocjenjuju i rangiraju prema njihovu značenje u oču-

vanju i izgradnji arbanaškog identiteta? Što se tiče znanja jezika, iz intervjua saznajemo: *"Ima tek četiri do pet obitelji u kojima djeca danas govore najprije arbanaški, a onda hrvatski. Na primjer, naš poznati glumac Mudrinić zna i arbanaški i hrvatski. U mojoj generaciji se do prvog osnovne govorilo samo arbanaški, do polaska u školu. Moj sin nešto razumije, a kćer baš ništa. Ja arbanaški razumijem sto posto, ali treba mi neko izvjesno vrijeme da vratim govor, dakle ne govorim ga tečno"* (žena, 62 godina, umirovljenica). O generacijskim razlikama u poznavanju jezika, intervjuirani Arbanas kaže: *"Mala grupa starijih ljudi govori arbanaški, ja govorim talijanski i arbanaški. Imao sam na Televiziji Albanije intervjua. Ja mogu s Kosovarom iz Prištine i Tirane razgovarati, ali ne s nekim izvan Prištine. Društvo zadarskih Arbanasa organiziralo je proslavu dolaska Arbanasa, 250 godina od dolaska Arbanasa"* (muškarac, 63 godine, strojobravar). O različitim destinacijama u odnosu Arbanasa prema jeziku saznajemo: *"Ja sve razumijem, a govorim recimo oko 50 posto, i to zato što ne prakticiram taj jezik. Mama mi apsolutno sve govori, a sestra sve razumije, ali ne govori. Moj prvi rođak (sin mamine sestre), koji je 1947. godište, sve razumije i govori. Generacija moje djece ništa! U Francuskoj žive djeca mog pokojnog brata, oni ne govore ni hrvatski. Tako da ja kao 'vlajo' u Arbanasima govorim arbanaški, a moji nećaci kao Hrvati u Francuskoj ne govore hrvatski. A ista smo loza! Teta mi živi u Kanadi, ima 83 godine i još uvijek govori arbanaški. Općenito, sve je manje ljudi koji govore arbanaški. U generacijama rođenih od 1980. vrlo rijetko netko zna arbanaški"*.

Jezik je važan element identiteta. Posredstvom materinskog jezika najčešće se usvajaju kulturološki kodovi neke etničke zajednice i temeljne vrijednosti koje su tu zajednicu održale dulje vrijeme. Iščezavanje jezika uvod je u nesta-

nak zajednice, iako ne mora rezultirati njezinim potpunim nestankom nego za državanjem nekih starih i prihvaćanjem novih identitetnih obilježja, pa se tako oblikuje poseban podidentitet unutar općenitijega identiteta. I nakon prestanka korištenja jezika, ostaje sjećanje na određeni etnički identitet posredstvom drugoga jezika. U slučaju zadarskih Arbanasa, arbanaški je gotovo potpuno zamijenjen hrvatskim. U prvim generacijama koje više ne koriste efektivno arbanaški, to nije velik problem. No kako vrijeme odmiče, značenje jezika pokazuje se sve važnijim, a etnički identitet postaje upitnijim nego što bi se to dogodilo kada bi se jezik još uvijek koristio u svakodnevnoj komunikaciji. Mlađe generacije uglavnom ne znaju arbanaški ili ga znaju i koriste vrlo slabo pa jezik izumire.

U svakoj zajednici, posebno nacionalnima i etničkim, poznati i znameniti pripadnici imaju poseban status koji zajednicu čini prepoznatljivijom okolini. Iz intervjua se može saznati koji su to poznati Arbanasi. *"Kod crkve su se sretale generacije. Poznati Arbanasi su Stipčević, Pavle i Valter Dešpalj"* (žena, 77 godina, umirovljenica). *"Bilo ih je i ima ih još i danas koji su poznati među Arbanasima. Josip Đerđa je bio ministar u socijalizmu, zatim Ivo Perović, obitelj Matešić (Bertol, Bepo, Ante), zatim košarkaš Pino Đerđa, pjevači Mladen Grdović, Zoran Jelenković, Đani Maršan, Tomislav Ivčić. Arbanasi su nadareni za pjevanje. U svakom slučaju, ovi nabrojani i drugi pridonose identitetu Arbanasa"* (muškarac, 76 godina, brijač).

Različite su profesije u kojima su poznati Arbanasi bili djelatni od svoga dolaska, a najviše ih je bilo u glazbi, sportu i politici. To su popularne sfere, zanimljive široj populaciji, a identifikacija s poznatim osobama itekako je zastupljen socijalni obrazac u društvima masovnih medija i spektakla (Debord 1999),

kakva su moderna i posebno postmoderna društva u globaliziranom svijetu. Tko je od poznatih najviše afirmirao arbanaštvo? U jednom intervjuu doznajemo: *"Ima puno poznatih Arbanasa. Na primjer, Đani Maršan (moj susjed), Tomislav Ivčić, Mladen Grdović, Bepo Matešić, Dešpalj, Berto Matešić, poznati tenor, Pino Giergia, braća Bajlo, Kalmeta, uspješni nogometaš u Francuskoj, Josip Pino Petani, košarkaš. Poznat je i bivši jugoslavenski diplomat Giergia, pa gradonačelnik i ministar Kalmeta... Po meni, od svih njih jedino Kalmeta afirmira arbanaško ime i tu bih dodao još Tomislava i Vedrana Ivčića"* (muškarac, 60 godina, umirovljenik). Među poznatim osobama koje pridonose afirmaciji identiteta Arbanasa ima razmjerno mnogo pjevača i sportaša te nešto manje političara i kulturnih djelatnika. Identifikacija "običnih" ljudi s poznatima i renomiranim osobama značajna je za svaku skupinu. "Upotrebom" poznatih i slavni, pripadnici neke zajednice sami sebe doživljavaju važnijima te posredstvom njih potvrđuju vlastiti identitet. Ako ih i osobno poznaju, efekt toga socijalnog obrasca još je veći i izraženiji. U maloj zajednici zadarskih Arbanasa nadproporcionalno su zastupljene poznate osobe iz različitih dijelova društvene elite, od estrade preko politike do kulture, što dodatno osnažuje arbanaški identitet.

Organiziranost neke zajednice važan je čimbenik u prenošenju, izgradnji i očuvanju njezina identiteta. Kako su organizirani Arbanasi te kakve sadržaje i aktivnosti nude i obavljaju njihove udruge? Iz intervjua saznajemo: *"Ja nisam uključen, bio sam uključen u nogomet, NK Arbanasi, poslije se promijenilo u NK Omladinac. Bilo je pritiska na promjenu imena. Vladajući su dobili punte za ime Omladinac. Postoje udruge i danas. Događaju se predavanja, druženja penzionera, idu većinom žene. Da smo*

deset kilometara dalje od grada, bolje bi prosperirali. Puno bi više imali" (muškarac, 76 godina, brijač). O suradnji udruga, intervjuirana Arbanaska kaže: "Ja sam uključena u udrugu umirovljenika Arbanasa. Sastajemo se srijedom u Udruzi umirovljenika Arbanasa. Tu je zbor pjevača *Pieta*, crkveni zbor *Vicko Zmajević*. Suradnja među tim udrugama postoji, samo jedna ne surađuje" (žena, 70 godina, knjigovotkinja). O ulozi udruga u čuvanju arbanaškog identiteta jedna ispitanica kaže: "Udruge nešto rade. Otvorena je škola arbanaškog jezika prije tri godine. Ove godine nije bilo škole. Dolazile su majke s djecom. Interes je postojao, po četrdesetero djece i majki je dolazilo. Tu je zbor, pjevanje" (žena, 77 godina, umirovljenica). Osim pojedinačnih aktera, za identitet neke zajednice ili grupe važni su udruživanje i zajednička aktivnost. Arbanaške udruge aktivne su na nekoliko područja društvenog života: od pjevanja preko učenja jezika do raznih umirovljeničkih aktivnosti. To je važno za očuvanje identiteta Arbanasa i prenošenje identitetnog sjećanja na mlade generacije koje su već uvelike ili potpuno asimilirane u većinsku hrvatsku kulturu.

Identitet Arbanasa između sjećanja na etničko podrijetlo, aktualnih izjašnjavanja i perspektive

Na pitanje o tome kako se nacionalno izjašnjavaju, od 20 ispitanika 19 je odgovorilo da se izjašnjavaju kao Hrvati i Hrvatice, a samo se jedna ispitanica, povratnica iz Italije, izjasnila kao Talijanka. Što se događa u arbanaškom korpusu i je li arbanaštvo ugroženo asimilacijskim i akulturacijskim procesima? Osjećaju li Arbanasi arbanaštvo kao "teret" ili kao prednost te može li se očuvati arbanaški identitet? Jedan je ispitanik ustvrdio: "Smanjio se broj Arbanasa. Inače se svugdje smanjio prirast stanovništva, nata-

litet je u Hrvatskoj sve manji. Ali i zbog gubitka identiteta Arbanasa. Ne krste se više svi u arbanaškoj crkvi, to se više ne prati na taj način. A smanjuje se i osjećaj pripadnosti" (muškarac, 52 godina, prosvjetni djelatnik). Arbanasi su uglavnom asimilirani, ali ne potpuno; naprotiv, arbanaštvo je intervjuiranima umnogome neovisno o tome kako se nacionalno izjašnjavaju. To pokazuje svu slojevitost etničkih i nacionalnih identiteta koji pojedincima različito znače te se često ne mogu svesti na jednoznačne pojmove i definicije. I mlade generacije arbanaštvo tretiraju kao važan element svoga identiteta. "Moj sin se tetovirao: 'Tu sam se rodio i tu ću umrijeti', i to na arbanaškom. Očevi su ponosni na arbanaško porijeklo, gledajući rodbinski" (muškarac, 63 godine, strojobravar). Stigmatizacija je česta u višenacionalnim društvima, posebice u vremenima smjene poredaka i država, kada se društveni procesi intenziviraju, a stigmatizacija postaje dio normalnosti (Vrcan 2003). Tako intervjuirani ističu kako su se stereotipi, predrasude i stigme mijenjali sa socijalno-političkim promjenama. "Mogu slobodno reći da sam Arbanas, međutim to, kao i prije, odmah uspoređuju sa Šiptarima, tako da smo i prije i poslije imali taj predznak 'Šiptari'. Prije smo bili malo zakinuti jer smo bili kao leglo fašista, kriminala itd. U školi su nas zamjećivali jer su nam malo teže išli padeži, ali uvijek postoje oni koji će nešto reći, bilo uvredljivo bilo pohvalno" (muškarac, 42 godine, vjeroučitelj). "Arbanasi od svoga dolaska za Mlečana nisu imali škole. Za Austrije, bilo je dva sata tjedno arbanaškog jezika. Za vrijeme Italije, krivo te je netko gledao ako si govorio arbanaški. Za Titove Jugoslavije, nije bilo ništa zabranjivano, za vrijeme Tita sam se najbolje osjećala. Nije bilo problema" (žena, 77 godina, umirovljenica).

Uglavnom se u intervjuima stigmatizacija Arbanasa povezuje sa socija-

lističkom poretkom i jugoslavenskom državom, kao i s događajima vezanima za Drugi svjetski rat. "Dok sam igrao nogomet u Splitu, bio sam ustaša, fašist i Šiptar. Uvijek jedna te ista priča. Mi smo ponosni što smo igrali nogomet za Arbanase" (muškarac, 63 godine, strojobravar). Ambivalentni odnosi prema bivšem poretku i državi vidljivi iz slijedećeg intervjua: "Nama je drago što imamo Hrvatsku. Za vrijeme Jugoslavije su ubili mnogo ljudi, oko 70-80 ukupno. Bolje smo mogli materijalno prosperirati. Ja i brat smo napravili kuću koju danas ne bismo mogli napraviti. U socijalizmu nas nitko nije maltretirao. Ipak se osjetilo da su oni koji su došli u grad bili malo agresivni" (muškarac, 76 godina, brijač). U novonastaloj hrvatskoj državi, prema ovom intervjuiranom Arbanasu, zbila se destigmatizacija, čemu je osobito pogodovala društvena promocija pojedinaca iz arbanaške zajednice, ali se s vremenom i u blažem obliku stigma opet reaktivira. To pokazuje da je stigmatizacija društveno uvjetovana i mijenja se ovisno o političkima i socijalno-kulturnim okolnostima. "Mi se kao obitelj nikada nismo ustručavali reći tko smo. U socijalizmu je to imalo negativan predznak, poistovjećivali su nas s fašistima, s okupatorskom talijanskom vlašću i slično. Sjećam se da sam 1981, nešto mi je trebalo u nekom uredu, pitao svoga kuma iz Škabrnje ima li on koga, jer ja nisam imao nikoga. Vrlo je malo Arbanasa išlo u gimnaziju. U ovoj državi ta se stigmatizacija razbila. Zahvaljujući učešću Arbanasa u političkom životu i Domovinskom ratu, taj se loš predznak izgubio. Osjetio sam, doduše, ljubomoru spram nas Arbanasa, jer su u jednom trenutku Arbanasi konačno došli na vidjelo, kao na primjer Duka, Kalmeta, Bajlo Edo, moj brat i drugi" (muškarac, 52 godine, prosvjetni djelatnik). Hoće li se arbanaštvo očuvati i u kojem obliku? "Mislim da će se značenje porijekla svesti na činjenicu da će se izjašnjavati po pripadnosti Arbanasima,

ali neće puno znati o tome, jer ni današnja generacija i mlađe populacije ne pokazuju velik interes za istraživanje svoga porijekla i očuvanje arbanaškog jezika" (žena, 40 godina, učiteljica razredne nastave). Iz nekoliko odgovora ispitanika saznaje se kako Arbanasi percipiraju moguće očuvanje "duha arbanaštva" i opasnost od asimilacije i potpunog nestanka svoga podidentiteta. "Ja bih jako željela da se očuva duh arbanaštva, ali to je veliki upitnik" (žena, 70 godina, knjigovotkinja). "U budućnosti, moji unuci će se oženiti i udati, ovisi s kime, pa će o tome ovisiti i njihov pogled na identitet pa onda i očuvanje arbanaškog identiteta" (muškarac, 63 godine, strojobravar). "Oni će se asimilirati, to sjećanje na identitet će ostati. Ne može se izbrisati da smo Arbanasi. Delme je ovca na arbanaškom, odatle pleme Delmati, a onda i ime Dalmacija" (muškarac, 76 godina, brijač).

Kako Arbanase prihvaćaju drugi članovi lokalne zajednice i ima li razlike u odnosu prema prethodnim razdobljima, kako socijalističkome tako i ratnom? Jesu li bili stigmatizirani i tko ih je stigmatizirao? Koliko je im je pripadnost koristila ili bila teret u različitim vremenima i društvenim okolnostima? Kakva je perspektiva njihova identiteta? Pitanja multietničkog suživota nositelja različitih kolektivnih identiteta značajna su za socijalni habitus lokalnih zajednica (Županov 1998). Mreža socijalnih odnosa pokazuje koliko su lokalne zajednice homogene i uključive odnosno isključive za pripadnike nekih entiteta. Pritom su ratna ili druga turbulentna razdoblja posebno indikativna zato što je međuetnička ili neka druga (vjerska, rasna, zavičajna) tolerancija izložena većoj kušnji. Arbanasi su se tijekom višestoljetnog obitavanja u Zadru i okolici suočavali s više iskušenja.

Pripadnici živućih generacija zadarskih Arbanasa pamte Drugi svjetski rat, poraće, ratne sukobe 1991-1995, raspad

Jugoslavije, stvaranje samostalne Hrvatske i poslijeratno razdoblje. Prema odgovorima intervjuiranih, Arbanasa je sve manje, a proces asimilacije, osim iseljavanja i smanjenog nataliteta, najviše utječe na smanjenje broja pripadnika te zajednice. U samim Arbanasima kao predgrađu Zadra još ima mnogo Arbanasa, ali manje nego prije, a stanovništvo se zbog migracija sve više miješa pa je učinak asimilacije i amalgamacije itekako vidljiv. Što se tiče stigme i teškoća koje iz nje proizlaze, Arbanasi navode neke primjere. Neki ističu povezivanja s Albancima, ali s *pejorativnim* prizvukom "Šiptari", što je oblik stigme koja opterećuje njihov položaj i status u zadarskom okruženju. Različita su iskustva iz socijalizma i Jugoslavije, pa neki ističu zaštićenost i dobar osjećaj, dok drugi navode stigmu koja se odnosila na talijansku vlast i uključenost Arbanasa u talijansku vojsku i politiku u Drugome svjetskom ratu. To je nekima donijelo nevolje u drugoj Jugoslaviji. Bilo je uvreda u školi i na ulici, gdje su Arbanasi tretirani na pogrđan način, a takvo se raspoloženje smanjilo ili je nestalo za vrijeme raspada jugoslavenske države i stvaranja samostalne Hrvatske, a bilo je, kako primjećuju sami Arbanasi, uvjetovano njihovim sudjelovanjem u obrani hrvatske države. Iako ima mnogo sumnji u dugoročno očuvanje arbanашkog identiteta, posebno s obzirom na nezainteresiranost mlađe populacije za jezik i kulturu Arbanasa, ipak ostaje izglednom perspektiva da će se, unatoč svim teškoćama, održati *duh arbanaštva*.

Zaključak

Tijekom posljednja tri stoljeća etnokulturni identitet zadarskih Arbanasa doživio je značajne transformacije. Osim posljedica dugotrajne asimilacije i akulturacije kojima su tijekom 18. i 19. stoljeća, a pod pritiskom talijanske i slavenske kulture, bili izloženi u državno-kultur-

nom kontekstu Mletačke Republike i Austrougarskog Carstva, a što se na drugačiji način nastavilo u Kraljevini Italiji i socijalističkoj Jugoslaviji, na oblikovanje njihova dominantnoga hrvatskoga nacionalnog identiteta na početku 21. stoljeća značajno su utjecale službena politika povijesti i politika identiteta nove hrvatske države. Afirmirajući novi ideološko-etnički okvir sjećanja, akteri vladajuće politike u Zadru oblikovali su devedesetih godina javni diskurs koji je utjecao na kreiranje identitetske (samo) percepcije Arbanasa. U sklopu politike ovladavanja prošlošću pokazalo se da je veza između sjećanja i identiteta konstitutivna (Pavićević 2009), odnosno da u promjeni naslijeđa povijesti ili njezinoj prilagodbi poželjnim obrascima, ključnu ulogu mogu imati upravo politički akteri. Oslanjajući se na političko-socijalizacijsku funkciju povijesti, u uvjetima "etnocentrične degradacije politike i političke kulture" (Bosto 2007) u Hrvatskoj devedesetih godina, Arbanasi su korišteni kao simbolični kapital u službi "patriotske/domoljubne afirmacije" lokalnih vlasti. Unatoč suvremenoj hrvatskoj nacionalnoj dimenziji arbanашkog identiteta koja je, potisnuvši obilježja *multifrenije* (Gergen 1991), gotovo potpuno prevladala, Arbanasi su i nakon gotovo tri stoljeća od napuštanja stare domovine, sačuvali *arbanaštvo* kao etničku dimenziju svoga identiteta.

Duh arbanaštva prisutan je u legitimacijskim narativima političkih aktera, ali i goleme većine pripadnika zajednice, ponajprije kao socijalno-kulturna odlika skupine koja proizlazi iz potrebe da se naglase duga povijest, autohtonost i kulturno-gospodarski doprinos Arbanasa gradu, a ne kao dimenzija nacionalnog identiteta. Analiza korelacije sjećanja i identiteta u slučaju zadarskih Arbanasa poduprla je tezu da na prevladavanje i/ili marginaliziranje tipa kolektivnog identiteta utječu dominantni so-

cijalno-politički trendovi. Pretpostavku o hegemonijskoj prevlasti hrvatskoga nacionalnog identiteta suvremenih Arbanasa, potvrdili su rezultati istraživanja provedenog 2014. pomoću dvadeset polustrukturiranih intervjua s pripadnicima ove zajednice u Zadru. Istraživanje je, među ostalim, bilo motivirano činjenicom da je te godine arbanaški jezik uvršten u UNESCO-ov *Atlas of the World's Languages in danger* (www.novilist.hr 2014) kao jedan od 24 najugroženija jezika u Europi, s perspektivom potpunog nestajanja u bliskoj budućnosti. Nestajanje jezika kao jedne od ključnih komponenti etničnosti učinkovito se odrazilo na aktere politike povijesti koji su renovirali slike prošlosti i identiteta zadarskih Arbanasa, odnosno gradili njihovu nacionalnu identifikaciju s većinskim Hrvatima.

Analiza intervjua s pripadnicima arbanaške zajednice pokazala je da Arbanasi, iako se izjašnjavaju kao Hrvati, još uvijek aktualiziraju potrebu očuvanja individualne i kolektivne samobitnosti, poglavito u sferi komunikacijskog sjećanja, prenoseći u krugu obitelji i prijatelja informacije o dolasku svojih predaka u Zadar i okolicu, o njihovu prijmu u novoj sredini te o svim važnim događajima iz prošlosti. U sferi kulturalnog sjećanja, Arbanasi naglašavaju ponajprije značenje kulture i kulturne baštine (crkva,

spomenik, fontana, sv. Klement) u kolektivnom samotumačenju i vrijednosnoj orijentaciji zajednice.

U odnosu prema nacionalnom identitetu, koji je u pravilu izravno usmjeren na državu kao glavnoga izvora i generatora društvene i političke moći, različiti podnacionalni identiteti, kao što je arbanaški, pokazuju se insuficijentnima u prostoru moći gdje se inače konstruiraju i održavaju svi tipovi identiteta (Pusić 1995). Stoga je za njihov opstanak važna organiziranosti članova neke zajednice, što se manifestira kroz različite udruge, od folklornih do sportskih, a što pridonosi prenošenju i očuvanju identiteta. Što se tiče perspektive, sami Arbanasi nisu veliki optimisti. Vrlo malo ih zna i govori arbanaški, ali se ipak nadaju da će *duh arbanaštva* i u budućnosti ostati važna dimenzija njihove primarne socijalne okoline (obitelji, susjedstva), ali i njihove javne prisutnosti, osobito u Zadru i okolici.

Zaključno, rekonstrukcija identiteta zadarskih Arbanasa devedesetih godina, uz uporabu vladajuće politike pamćenja, potvrdila je kako politička uporaba povijesnih interpretacija, zasnovana na institucionalnoj moći, može imati važnu ulogu u ovladavanju kolektivnim sjećanjem i u oblikovanju kolektivnog identiteta.

Literatura / Bibliography

- Anderson, Benedict. 1990. *Nacija: zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga.
- Asman, Alaida. 2011. *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Assmann, Jan. 2005. *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*. Zenica: Vrijeme.
- Assmann, Jan. 2006. Kultura sjećanja. U: Brkljačić, Maja, Prlenda, Sandra. (ur.). *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing, str. 45-78.
- Bauman, Zygmunt. 2009. *Identitet: razgovori s Benedettom Vecchijem*. Zagreb: Naklada Pelago.
- Bosto, Sulejman. 2007. *Teorije sjećanja. Motivi, pretpostavke, kontekst*. U: Cipek, Tihomir, Milosavljević, Olivera. (ur.). *Kultura sjećanja. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Zagreb: Disput, str. 27-41.
- Cipek, Tihomir. 2007. *Politike povijesti u Republici Hrvatskoj. Od "puška puče" do "Hristos se rodi"*. U: Cipek, Tihomir, Milosavljević, Olivera. (ur.). *Kultura sjećanja. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Zagreb: Disput, str. 13-26.
- Cipek, Tihomir. 2015. Kulturalni obrat i politologija. U: Cipek, Tihomir. *Nacija, diktature, Europa*. Zagreb: Politička kultura, str. 11-28.
- Ćurković, Mijo. 1922. *Povijest Arbanasa kod Zadra*. Šibenik: Tiskara E. Vitaliani.
- Debord, Guy. 1999. *Društvo spektakla: komentari o društvu spektakla*. Zagreb: Arkzin.
- Diklić, Marjan. 1992. *Pravaštvo u zadarskim Arbanasima*. Zadar: Mjesna zajednica Arbanasi.
- Dugandžija, Nikola. 2004. *Etnonacionalni sindrom*. Zagreb: Durieux.
- Dugandžija, Nikola. 2006. *Od nacije do reakcije*. Zagreb: Prosvjeta.
- Erber, Tullio. 2015. *Albanska kolonija Arbanasa pored Zadra*, Zadar: Vlastita naklada Krsto Perović i Tomislav Perović.
- Gergen, Kenneth, J. 1991. *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. New York: Basic Books.
- Gillis, John, R. 2006. *Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa*. U: Brkljačić, Maja, Prlenda, Sandra. (ur.). *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing, str. 169-195.
- Guzzi, Diego. 2011. Per una definizione di memoria pubblica. *Halbwachs, Ricoeur, Assmann, Margalit. Scienza & Politica*. (44) 27-39.
- Hobsbawm, Eric J. 1993. *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Novi liber.
- Karuc, Niko. 1985. *O zadarskim Arbanasima*. Zadar: Mjesna zajednica Arbanasi.
- Kaufmann, Jean C. 2006. *Iznalaženje sebe. Jedna teorija identiteta*. Zagreb: Antibarbarus.
- Kotlar, Bernard, Marić, Drago. (ur.). 2016. *Kazivanja naših starih. O tradiciji zadarskih Arbanasa*. Zadar: Nakladnici Krsto Perović i Tomislav Perović.
- Krstić, Kruno. 1987. *Rječnik govora zadarskih Arbanasa*. Zadar: Mjesna zajednica Arbanasi.
- Krstić, Kruno. 1988. *Doseljenje Arbanasa u Zadar*. Zadar: Mjesna zajednica Arbanasi.
- Montesperelli, Paolo. 2011. La Sociologia della memoria in Maurice Halbwachs. *Aurora*. (11) 66-85.
- Neziri, Zeqirja, Stipčevići, Aleksander. 1997. *Historia dhe bibliografia e Arbëreshëve të Zarës*. Skopje: EkoRitmi.

- Nora, Pierre. 2006. Između pamćenja i historije. Problematika mjesta. U: Brkljačić, Maja, Prlenda, Sandra. (ur.). *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, str. 21-43.
- Pavićević, Đorđe. 2009. Zajednice pamćenja i režimi pamćenja. Ka odgovornom pamćenju. U: Bosto, Sulejman, Cipek, Tihomir. (ur.). *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Zagreb: Disput.
- Peričić, Šime. 1993. *Pregled gospodarstva Arbanasa u prošlosti*. Zadar: Mjesna zajednica Arbanasi.
- Pusić, Eugen. 1995. Identitet-diverzitet-kapacitet. *Erasmus*, (11) 2-10.
- Rizman, Rudi. 2014. *Globalizacija i autonomija*. Zagreb: Politička kultura.
- Smith, Anthony. D. 1998. *Nacionalni identitet*. Beograd: Čigoja štampa.
- Stipčević, Aleksandar. 2011. *Tradicijska kultura zadarskih Arbanasa*. Zagreb: Ibis grafika.
- Šimičić, Lucija, Bilić Meštrić, Klara. 2018. *Arbanaški na raskrižju: vitalitet i održivost jednog manjinskog jezika*. Zagreb: Srednja Europa.
- Vansina, Jan. 1985. *Oral Tradition as History*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Vrcan, Srđan. 2003. O političkim inscenacijama stigmatizacije: od folklornih do državno-političkih inscenacija stigmatizacije. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*. (2) 719-733.
- Wolfgram, Mark, A. 2014. A Model for Comparative Collective Memory Studies: Regime Types, Cultural Traditions and Difficult Histories. *Politička misao*. (51) 5: 13-35.
- Županov, Josip. 1998. Etničnost i politika na europskom geopolitičkom prostoru. U: Čičak-Chand, Ružica, Kumpes, Josip. (ur.). *Etničnost, nacija, identitet*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, str. 199-221.

Mrežni izvori

- B. V. 2014. *Hrvatska ima tri jezika među najugroženijim europskim jezicima*. <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/hrvatska-ima-tri-jezika-medju-najugrozenijim-europskim-jezicima---362661.html> (pristupljeno 11. travnja 2018).
- Hina. 2014. *Istrorumunjski, istriotski i arbanaški među 24 najugroženija europska jezika*. <http://www.novolist.hr/Kultura/Ostalo/Istrorumunjski-istriotski-i-arbanaski-medu-24-najugrozenija-europska-jezika> (pristupljeno 11. travnja 2018).
- Kolbas, Irena. 2011. *Dokumentiranje i muzealizacija ugroženih jezika Hrvatske*. file:///C:/Users/admin/Desktop/Irena_Kolbas_Dokumentiranje_HR.pdf (pristupljeno 28. travnja 2018).
- Opačić, Predrag. 2014. *Samo tristotinjak ljudi razumije ovu rečenicu: Gija e arbëneshëve u komu bir!*, <https://www.slobodnadalmacija.hr/scena/mozaik/clanak/id/255115/samo-tristotinjak-ljudi-razumije-ovu-recenicu-gija-e-arbenesheve-u-komu-bir> (pristupljeno 10. travnja 2018).
- Stipčević, Selma. 2015. *Dr.sc. Maximilijana Barančić spašava govor zadarskih Arbanasa od izumiranja*. <https://www.antenazadar.hr/clanak/2015/11/dr-sc-maximilijana-barancic-spasava-govor-zadarskih-arbanasa-od-izumiranja/> (pristupljeno 10. travnja 2018).

Zadar Arbanasi: Remembrance, Ethnic and National Identity

Abstract This article explores the issue of ethnic identity on the example of the Zadar Arbanasi, Catholic Albanians originally from so-called Turkish Albania who settled the area around Zadar during the first half of the 18th century. Though the Arbanasi's ethnic identity has with time dwindled and is turning into "something else", the name and pertaining adjective Arbanasi, Arbaneshe (Arbanasi, arbanaški) are still in use. Based on the interviews conducted using a theoretical framework involving remembrance, memories, assimilation and ethnic identity, this article looks at who the Arbanasi in Zadar and its surroundings are at the beginning of the 21st century, whether their identity is at least somewhat also an ethnic one or if it is just a remembrance of a previous ethnic identity. How did the interviewed members of the Arbanasi community identify themselves in the census? Twenty (20) qualitative semi-structured interviews have been conducted in which the members of this sub-national community explained with much detail how they see historic and current issues that make up their existential and identity reality. An analysis of empirical material using theoretical constructs from the sociology of ethnic relations and ethnic identity and from the cultural approach perspective of political science, have led to the conclusion that the Arbanasi are a subnational identity that is mostly found within the Croatian national core and only occasionally within the Italian one. The results of this research show that the process wherein they were formed as a predominantly Croatian national identity has been coming to an end, especially from since the 1990s onwards.

Keywords Arbanasi, migrations, ethnic and national identity, politics of identity